

OSMANLI DEVLETİNİN MODERNLEŞME SÜRECİNDE EĞİTİM TEMALI İLK GENÇLİK ÖRGÜTLENMELERİ

Levent Eraslan* - Umut C. Karadoğan**

ÖZET

Sivil toplum kavramı genel anlamıyla, aile, devlet, piyasa ve siyasi alan dışında hak ve sorumluluk sahibi yurttaşların gönüllü olarak yarattığı, sorunlarını çözmek ve çıkarlarını korumak amacıyla kamusal alan ile özel alan arasında ya da bu alanların kesişiminde oluşturdukları bir alandır. Çoğulcu, özerk, katılımcı ve özünde toplumsal sorunların çözümüne dönük sivil etkinlikleri, ilişkileri, çıkarları içeren bu alan çeşitli yapılanmalar aracılığıyla bu taleplerini yaşama geçirmektedir. Eğitim, sağlık, çevre, kadın hakları, ekonomi, dayanışma ve gençlik alanlarında örgütlenmeler sivil hayatın genel yapısını oluşturur.

Bu çalışmada özellikle Osmanlı Devleti'nin modernleşme sürecindeki gençlik örgütlenmeleri ele alınmaktadır. Cemiyetler dönemi olarak adlandırılan bu süreçte kurulan gençlik örgütlenmeleri öncelikle öğrenci dernekleri şeklinde kurulmuş, daha sonra spor, sanat, kültür ve son dönemde de siyasi alanlarda da gençlik örgütlenmeleri oluşturulmuştur. Gençliğin hızlı ve dinamik yapısının özellikle Osmanlı Devletinden günümüze sivil toplum alanlarında etkin rol aldıklarını vurgulama bu çalışmanın temel amacıdır.

ANAHTAR KELİMELER: Sivil Toplum, Eğitim, Gençlik, Örgütlenme

* Doç. Dr., Kırıkkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi öğretim üyesi

** Atatürk İlke ve İnkılapları Uzmanı

FIRST YOUTH ORGANIZATIONS OF OTTOMAN EMPIRE AT THE TIME OF MODERNIZATION PROCESS WITH THE EDUCATION THEME

Levent Eraslan* - Umut C. Karadoğan**

ABSTRACT

In general the concept of civil society is an area created by the responsible people as volunteers out of the family, state and the political area and it takes place in the intersection of these fields to protect their interests and solve their problems. This area includes pluralistic, autonomous, participative and civilian activities for the solution of the social problems and apply these demands by means of different organizations. Education, health, environment, women's rights, economy, solidarity and youth organization create the over all structure of the civil life.

In this study, especially youth organizations of the Ottoman Empire at the time of modernization are discussed. Youth organizations at the time called period of associations primarily founded as student associations, later on sport, art, culturel and youth organizations at the last period in the political area formed. The primary objective of this study is to emphasize the roles of fast and dynamic structure of youth especially from Ottoman Empire to today.

KEYWORDS: Civil Society, Education, Youth, Organization

* Assoc. Dr., Kırıkkale University Faculty of Education

** Ataturk's Principles and History Expert

GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nde özellikle eğitim alanındaki örgütlenmeler, II. Meşrutiyet Dönemi'nde başlamıştır. II. Meşrutiyet öncesi bazı sendikal örgütlenmelere karşın, resmî karakterli, şeffaf çalışma niteliklerine sahip eğitim örgütleri 1908 sonrasında hürriyet ortamında varlık gösterebilmiştir¹. Sivil toplum-devlet ilişkisinde Osmanlı Devleti'nde XIX. yüzyıldan itibaren önemli bazı değişikliklerin olduğu görülmektedir. Bu değişikliğin oluşmasında Batı etkisinde modernleşme sürecine girilmiş olması çok etkilidir. “Modernleşme süreci hukuksal alanda anayasal bir sistemin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. 1808 Senet-i İttifak, 1839 Gülhane Hattı Hümayunu, 1856 Islahat Fermanı, 1839-1876 Tanzimat Dönemi'nde gerçekleştirilen idari kurumlar ve 1876 Osmanlı Parlamentosu sivil toplum lehine önemli gelişmelerdir” (Çaha, 2000: 174). Bu düzenlemeler ile devlet erkinin görelisi olarak kısmen sınırlandırılması, hak ve özgürlüklerin kanun güvencesi altına alınması, reaya içinde eşitlik, farklılık, yayım hakkı gibi değişimler sivil topluma oluşum zemini hazırlayıcı, destekleyici durumlardır.

Özellikle Tanzimat Fermanının ilanından sonra elde edilen özgürlükler ve bunların tabii getirisi olan bazı kazanımlar ile ilk yazılı basının oluşumu “Osmanlı kamuoyunun” da oluşumunda etkin bir rol oynamıştır. Kamuoyunun oluşumu da aynı zamanda sivil toplum kuruluşlarının teşkilatlanmasını desteklemiştir. Bununla birlikte Tanzimat sonrasında aydın ve bürokrat kesimin ve diğer yandan küçük burjuvazinin sivil toplum kuruluşlarının oluşumu sürecinde baskın oldukları görülmüştür (Alkan, 1998: 85).

XIX. yüzyılda Osmanlı modernleşme sürecinin getirdiği reform ve yenilikler beraberinde “entelektüel-bürokrat” olarak tanımlanan bir aydın (münevver) grubun oluşmasını sağlamıştır. Bu aydın grup, Osmanlı modernleşmesinin bir aracı olarak kendilerini değişimin

¹ Bazı araştırmalar Osmanlı Devleti'nde meslek örgütlenmelerinin başlangıcını XVI. yüzyıla kadar indirebilmektedir. Osmanlı Devleti'nin ilk öğrenci olayları olarak kabul edilebilecek “Suhte İsyanlarının” medrese talebelerinden kaynaklandığını ve Celali isyanları ile iç içe geçerek, devleti yarım yüzyıl kadar uğraştırmıştır. Hatta 1864 yılında kurulan Dar'ül-Fünun-u Osmani¹ de çıkan (Mehmet Ali Ayni, Dar'ul-Fünun tarihi, İstanbul, 1927, s.13) medrese isyanlarına ilham vermiştir.

simgesi ve kanalı olarak görmekte ve bu doğrultuda çeşitli yapılar oluşturmaktaydı.

“Toplumun yaşadığı sorunlar üzerinde fikir üreten, bu sorunları bir aydın olarak yakından gözlemiş bu grup üyeleri, yayımladıkları süreli yayınlar dışında “ilmî ve meslekî cemiyetler” çerçevesinde bir araya gelerek düşüncelerini bir grup hareketine dönüştürmüşlerdir. Bu bilimsel toplulukların oluşumu sivil inisiyatif bağlamında gerçekleşmiştir. Bununla birlikte bu cemiyetlerden bazıları da günümüzdeki bazı STK’ların (Sivil Toplum Kuruluşları) temelini teşkil etmiştir. Bu cemiyetler; Beşiktaş Cemiyet-i İlmiyesi (1820), Encümen-i Daniş (1851), Cemiyet-i İlmiye-i Osmânîye (1861), Cemiyet-i Tedrisiye-i İslamiye (1864), Cemiyet-i İlmiye (1879), Osmanlı Mühendis ve Mimar Cemiyeti (1908), Osmanlı Terbiye-i İçtimaiye Kulübü(1909), Teşvik-i Maarif Cemiyet-i Hayriyesi (1909), Mekteb-i Sultani İnas Cemiyet-i Hayriyesi (1909), Girit Neşr-i Maarif Cemiyeti (1910), Beyne’l-Anasır Neşr-i Lisan ve Maarif Cemiyeti (1911),Darülfünun Talebe Cemiyeti (1910), Yeni Muhi’ul Maarif Cemiyeti (1910), Türk Ocağı (1912),Türk Bilgi Derneği (1914), İlim ve Umran-ı Sinai Cemiyeti (1919) şeklindedir (Doğan, 1993: 131-149; Akçora, 1928: 440; Ergün, 1996: 185-187).

Dönemsel özellikler göz önüne alındığında bilimsel ve meslekî orjinli topluluklar önemli bir sivil gelişme olarak değerlendirilebilir. Örneğin 1856 yılında kurulan *Cemiyet-i Tıbbiye-i Şahane (Société de Médecine de Constantinople)* bu yapılanmalara bir örnektir (Alkan, 1998: 85). Derneğin faaliyetleri arasında, bilimsel toplantılar yapmak, (Toplantılarda değişik tıbbi konular görüşülmüş, vakalar ve araştırmalar sunulmuş ve tartışılmış, imparatorluğun ve özellikle İstanbul’un sağlık sorunları ele alınmıştır. Bu konuları incelemek için komisyonlar kurulmuş ve hazırlanan raporlar Osmanlı yöneticilerine iletilmiştir.) *Gazette Médicale d’Orient* adlı gazeteyi çıkarmak, tıp ödülü vermek, cemiyet üyeleri, “şapkasız hekimler” olarak niteledikleri kırkçı-çıkıkçı, kulunççu, kehhâl, fıtıkçı, gibi, mütetabbib ve ehliyetsiz cerrahların (empiriques) çalışmalarına şiddetle karşı çıkmak, İstanbul’da pis sularının karıştığı derelerin ıslahının gerekliliğini, salgın hastalıkları, aşılama gibi çeşitli konuları cemiyet toplantılarında gündeme getirerek, halk sağlığını tehdit eden sorunlara dikkati çekmek vardı. Cemiyet, Osmanlı sağlık

hizmetlerine genellikle eleştirel yaklaşarak kamu politikalarını etkilemiş ve devrin yönetiminin kararlar almasında da etkin rol oynamıştır (www.bilimtarihi.org).

Bu derneklerden diğeri de Münif Paşa'nın önderliğinde, Avrupa'da tahsil görmüş aydınların bir kısmı tarafından, İngiltere'deki Royal Society ile 1859'da İskenderiye'de açılan Mısır Enstitüsü, örnek alınarak 1861 yılında açılan **Cemiyet-i İlmiye-i Osmânîye'dir**. "Bu dernek, Batı ilim ve kültürünüzün aktarılması ve yayılması çalışmaları çerçevesinde Osmanlı aydınlarının kendi aralarında ve kendi çabalarıyla kurdukları bir cemiyettir. Bundan önce kurulan ve cemiyet adı ile tanımlanan ilk ilmî kuruluş olan Encümen-i Daniş (1851) ve Tercüme cemiyetleri* devletin öngördüğü program çerçevesinde kurulan derneklerdir" (Doğan, 1991: 152). Doğan, kültür ve bilim derneklerinin kurulma sürecini şöyle yorumlamaktadır (Doğan, 1991: 152):

"Çeşitli bilimleri yaymaya, dünya kültürünü tanıtmaya, çeşitli kitapların basılması yayınına yardımcı olmaya her türlü meslek ve edebiyat kitaplarını okuma zevkini topluma aşılama çalışana cemiyetlerin kurulması dönemin Osmanlı toplumu için önemli bir olaydır. Münif Paşanın deyimi ile bu cemiyetler kuruluşlarını "erbab-ı maarifin" (eğitimcilerin) girişimlerine borçludur."

Cemiyetin çalışmaları arasında **Mecmua-i Fünûn** dergisinin çıkarılması, cemiyetin bünyesinde bir kütüphane ve kiraathane açılması,

* Encümen-i Daniş'in kuruluş amacı, eğitim ve kültür alanında gerekli çalışmaları yapmak, Batıdaki ilmî çalışmaları ve yenilikleri takip etmek, Türk dilinde ilim ve fenlere dair lüzumlu kitapları hazırlamak veya tercüme etmek, ilmin memlekete yayılması, vatandaşların bundan istifadesiyle umumî seviyeyi yükseltmek olarak tespit edilmiştir. Tercüme Cemiyeti ise 1866'da Maarif-i Umumiye Nezareti'ne bağlı olarak kurulmuştur. Bu derneğe benzer bir oluşum, (Tercüme Heyeti) 1720-1730 yılları arasında Sadrazam Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın da çabalarıyla, Arapça ve Farsça eserlerin Türkçeye çevrilmesi "...erkân-ı devletin veya vükela-ı saltanatın mütalaasına sunmak..." amacıyla kurulmuş ve Patrona Halil isyanına kadar çalışmalarına devam etmiştir. Tercüme Cemiyeti, Encümen-i Daniş'in aksine okullar için değil halk için kitapların yazılmasını ve klasik kitapların çevrilmesini amaçlamaktaydı. Bu iki dernek, yaptıkları çalışmalar ile varolan kütüphaneleri zenginleştirmeyi hedeflese de dolaylı olarak ülke içerisindeki yayın çeşitliliğine ön ayak da olmuşlardır. Bunun yanı sıra Tercüme Cemiyeti halk eğitimini de ön plana çıkararak, Osmanlı Devleti'nde bilginin toplumsallaşması için yapılan çalışmalara önemli bir örnek de teşkil etmişlerdir. Bu cemiyete benzer niteliklerde bir çalışma grubu (Telif ve Tercüme Heyeti) Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren özellikle de Hasan Ali Yücel'in katkılarıyla birçok yabancı dünya klasiğini Türkçe'ye çevirmiştir (Hakan Anameriç, "Osmanlılarda Kütüphane Kültürü ve Bilimsel Yaşama Etkisi", **Uluslararası 6. Türk Kültürü Kongresi**, 21-26 Kasım 2005, s. 257).

Yabancı dil kurslarının açılması, Dâr'ül-Fünun'da halk dersleri gibi faaliyetler sayılabilir (Doğan, 1991: 155). Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye ekonomik yetersizliklerden ötürü 1868 yılında kapatılmıştır. Cemiyet, kendisine benzeyen birçok cemiyetin kuruluşuna da öncülük etmiştir. Örneğin, Cemiyet-i Kitabet, Cemiyet-i Edebiye, Cemiyet-i Tıbbiye-i Osmaniye, Cemiyet-i Ziraat ve Hirasat, Cemiyet-i İlim bunlardan sadece bazılarıdır (Budak, 2004: 46).

Cemiyet-i İlmiye, gibi dernekler de Osmanlı bilim ve kültürün yaygınlaşmasının yanı sıra toplumsal sorunları da faaliyet sınırları içine alan sivil toplum kuruluşlarıdır" (Doğan, 2000: 49). Bu cemiyetler, sivil inisiyatif sahibi kişilerin kendi aidat ve getirileri ile ayakta durmaya ve devamlılığını artırmaya çalışmıştır. Çoğunluğu devlet memuru olan ve bireysel özgürlükleri kısıtlı kişilerden oluşan bu tür cemiyetler, sivil toplumun ilk temsilcisi olma özelliğini taşımaktadır.

Bu dönemde sivil unsurlara destek bağlamında karakteristik bir uygulama da 1909 yılında "Kanunu Esasi"de yapılan değişikliklerle dernek kurma özgürlüğünün tanınmasıdır. 3 Ağustos 1909 tarihinde 310 sayılı Cemiyetler Kanunu ile Anayasanın tanıdığı dernek özgürlüğünü düzenlenmiştir. Bu yasaya göre dernek kurmak izne bağlı değildir. Siyasi partiler de dernek kapsamına alınarak siyasi parti kurmakta serbest bırakılmıştır. Cemiyetlerin denetim işleri ise yargının değil idarenin yetkisi altına alınmaktadır (Alkan, 1998: 58). Böylece yasal boyutta sağlanan örgütlenme özgürlüğü toplumsal yaşamın çeşitli aktörlerini örgütlü yapılar oluşturmaya yöneltmiştir. Bu bağlamda ilmi ve meslekî örgütlenmenin yanı sıra Osmanlı devletinde bu dönemde işçi ve kadın hareketleri de örgütlenme olanağı bulmuştur. Bu oluşumlardan biri 1866 yılında kurulan "Ameleperver Cemiyetidir". "Cemiyetin temel amacı "cins ve mezhep ve millet" farkı gözetmeksizin işe muhtaç olanlara yeteneklerine göre iş sağlamaktır. Ayrıca, zanaatkârlara araç gereç sağlamak, fakara çocuklarının zanaat öğrenmesine aracılık etmek, zaman içinde bu alanda eğitim veren kurumlar açmak, doğru yoldan ayrılanları çalışmaya yönlterek ıslah etmek gibi amaçları da bulunmaktadır (Alkan, 1998: 59).

Bu dönemde, ayrıca, Osmanlı Amale Cemiyeti, Terakki-i Sanayi Cemiyeti, Anadolu Osmanlı Demiryolu Memurin ve Müstahdemini

Cemiyet-i Uhuvet Karanesi, Mürettibini-i Osmaniye Cemiyeti, Selanik Sosyalist Amele Heyet-i Müttehidesi, "Çalışkan Kardeşler Cemiyeti", gibi işçi örgütlenmeleri de bulunmaktadır (Işıklı, 1986: 1827-Çeçen, 1973: 3-4, Kutal, 1977: 5).

İş yaşamında ve eğitim kurumlarında kısa bir zaman içinde hızlı bir sayısal artış kaydeden Osmanlı kadınları basın-yayın alanında kendilerine bir yer bulmanın yanı sıra, kadın konusunu Tanzimat sonrası dönemin hemen hemen tüm düşünürlerinin literatürüne de sokmayı başarmışlardır. XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı modernleşme sürecinin getirdiği yeni toplumun maddi ve kültürel ortamından yararlanan bir diğer toplumsal kesim de kadınlardır. II. Meşrutiyet'in "serbest" ortamından da yararlanan kadınlar, öncelikle hayırseverlik amaçlı olarak farklı derneklerin çatısı altında örgütlenmeye yönelmişler daha sonra da yerel taleplerini dile getirirken siyasal iktidar karşısında bir alternatif söylem oluşturmaya başlamışlardır" (Çaha, 1996). Siyasal iktidarı, kadınların yeni toplumdaki ihtiyaçlarına karşılık vermek için Medenî Kanun arayışına sokan ve hatta yönetimi, Osmanlı'nın aile konusu ile ilgili kendi özgün Medenî Kanunu olan "Aile Hukuku Kararnamesi"ni yürürlüğe koyma zorunda bırakan kadınlar, tam da güçlü bir yerel hareket oluşturmuşlardır. Bu dönem ve sonrasında kurulan bazı kadın dernekleri şunlardır: Mamulât-ı Dâhiliye İstihlâk-i Kadınlar Derneği, Cemiyet-i İmdadiye, Cemiyet-i Hayriye-i Nisvaniye, Nisvan-ı Osmaniye, Hilal-i Ahmer Hanımlar Merkezi, Osmanlı Türk Kadınları Esirgeme Derneği, Müdafa-i Hukuk-u Nisvan Cemiyeti, Şefkat-i Nisvandır. Erkek egemen bir toplumda kadınların çeşitli sosyal haklar, eğitim, eşitlik gibi istemleri dile getirebildikleri yapılanmalar oluşturmaları önemli sayılabilecek bir gelişmedir. Bu dönemde kadın eğitimi ve haklarını toplumsal gündeme taşıyan çeşitli gazete ve dergiler de yayımlanmıştır. "Terakki Gazetesi, Aile Ayine, Vakit Yahud Mürebbe-i Muhadderat, Hanımlar, Mürüvvet bu yayınlara örnek olarak verilebilir" (Budak, 2004: 46).

II. Meşrutiyet Dönemi ile sonrası (1909-1919) ve erken Cumhuriyet döneminde(1922-1930) gençlik örgütlenmesi sayılabilecek pek çok eğitim, öğretmen ve öğrenci derneği vardır. Bunlardan bazılarının isimleri şöyledir:

- a) Mekteb-i Hukuk Mezunları Cemiyeti 1326/(1910).
- b) Osmanlı Fakir Çocuklarına Yardım Cemiyeti 1327/(1910).
- c) Terakki ve Maarif Cemiyeti 1228/(1912).
- d) Osmanlı Maarif Cemiyeti 1329/(1913).
- e) Köylü Bilgi Cemiyeti 1330/(1914).
- f) Milli Talim ve Terbiye Cemiyeti 1331/(1915).
- g) Dar'ül-Muallimin Mezunları Cemiyeti 1334/(1918).
- h) Meslek-i İctimai Müessesesi-i İlmiyesi 1335/(1919).
- i) Talebe-i Ulûm Cemiyeti, 1335/(1919).
- j) Ulûm ve Umran-ı Sanayi Cemiyeti 1335/(1919).
- k) Macaristan Türk Mezunîn Cemiyeti 1330/(1922)
- l) Mekteb-i Mülkiye Mezunları İttihat ve Teavün Cemiyeti

Cumhuriyet sonrası kurulan öğretmen ve öğrenci cemiyetleri ise;

- a. İstanbul Muallimler Birliği Hey'et-i Umumiyesi
- b. İstanbul Yüksek Ticaret Mektebi Mezunları Cemiyeti
- c. Diyarbakır Dicle İdman Yurdu Nizamname-İ Umumisi
- d. İstanbul Musevi ilkokulları Cemiyeti
- e. İkmal-i Tahsil Cemiyeti
- f. İstanbul Etıbbâ Muhadenet ve Teâvün Cemiyeti
- g. Türk Mühendisleri Birliği Cemiyeti
- h. Cemiyet-i Müderrisin
- i. İstanbul Spor Kulübü Cemiyeti
- j. Milli Türk Talebe Birliği
- k. Cemiyet-i Tedrisiye-i İslâmiye
- l. Edirne Gençler Birliği
- m. Türk Maarif Cemiyeti'dir.

II. Meşrutiyet Dönemi eğitim ve öğrenci derneklerinin nizamnameleri üzerinden yapılan araştırmaya göre kurucular şu isimlerden oluşmaktadır:

a. **Mekteb-i Hukuk Mezunları Cemiyeti 1326/(1910):** Beyoğlu Bidayet Mahkemesi Azasından Sandıkçızâde Hacı İbrahim ve Mahkeme-i Mezkûrda Müdde-i Umumi Muavinlerinden Kemal beyler.

b. **Osmanlı Fakir Çocuklarına Yardım Cemiyeti 1327/(1910)**: Muhasebe-i vilayet katiplerinden Rasim ve Mahmud Fevzi, Askeriyeden Hıfzı, vergi kaleminden Ali, Tahrirat kaleminden Salahaddin, Terzi Ali Şevket, Tuhafiyeci İbrahim Hulusi beyler ile Aşar Memurlarından Rıza Efendi'dir.

c. **Terakki ve Maarif Cemiyeti 1228/(1912)**: Başkan: Kazım, Başkan Yrd. Ahmed Hilmi; Üyeler: Emin, Süleyman, Ramiz, Ali Reşat, Nuri, Osman, Nuh; Mülazım Aza: Hacı Bekir, Muhaddiszâde Emin beyler.

d. **Osmanlı Maarif Cemiyeti 1329/(1913)**: Vefa İdadisi Muallimlerinden Behçet, Muharririn-i Osmaniye'den Celal Nuri, Mercan İdadisi Muallimi Hüseyin Rıfki beyler.

e. **Köylü Bilgi Cemiyeti 1330/(1914)**: Muallim Fahri Paşa, Bağdat Mebusu Cemil Zehari Efendi, Sabık Mamuret'ül-Aziz Valisi Nazım Bey; İdare Heyeti: Erzurum Mebusu Hüseyin Tosun Bey, Sanayi ve Ziraiye muallimi Aziz Bey, Maarif Müfettişlerinden Kazım Nami beyler.

f. **Milli Talim ve Terbiye Cemiyeti 1331/(1915)**: Şeyhülislamlık müsteşarı Hacı Evliyâ Efendi, Maarif Nezâreti Telif ve Tercüme Dairesi üyelerinden Sami Bey Efendi, Dar'ül-Fünûn müderrislerinden İsmail Hakkı (Baltacıoğlu), İttihat ve Terakki Cemiyeti Katib-i Umûmisi Mithad Şükrü (Bleda), Halep eski valisi Ali Galib Bey Efendi, göz tabibi Esat Paşa, istinaf mahkemesi eski başkanı Muhlis, Tıp Fakültesi müderris yardımcılarında Doktor Hüseyinzâde Ali (Turan) beyler.

g. **Dar'ül-Muallimin Mezunları Cemiyeti 1334/(1918)**: Dar'ül-Muallimin Mezunları Cemiyeti müessisleri listesinde 30 kişinin ismi yer almaktadır. Hemen hepsi İstanbul'un önde gelen okullarında görevli müdür ve öğretmenlerden oluşmaktadır. Cemiyetin başkanı: Eski Maarif Nazırlarından Ahmed Şükrü'dür. Yardımcısı da, Darülfünun Müderrislerinden Mehmed Şemseddin'dir.

h. Meslek-i İctimai Müessese-i İlmiyesi 1335/(1919): Derneğe kimlerin üye olabileceği ve hangi şartlarda üye olunabileceğine yönelik ayrıntılı maddeler olmasına karşın kurucuların kim veya kimler olduğuna yönelik bilgi verilmemiştir.

ı. Talebe-i Ulûm Cemiyeti, 1335/(1919): Bir grup ilim talebesi tarafından kurulduğu belirtilen derneğin kimler tarafından kurulduğuna dair bilgi yoktur.

j. Ulûm ve Umran-ı Sanayi Cemiyeti 1335/(1919): Erkân-ı Askeriyeden Cavit Paşa, Hafız İbrahim Paşa, Doktor Hakkı Şinasi Paşa, İhsan, Kimyager Arif, Binbaşılıktan müstafi Ali Rıza ve Doktor Fehmi beylerdir (Milli Talim Terbiye Cemiyeti Nizamnamesi, 1915: 13-16).

k) Mekteb-i Mülkiye Mezunları İttihat ve Teavün Cemiyeti (1908):

Bu dernek Mekteb-i Mülkiye-i Şahane mezunu öğrenciler tarafından kurulmuştur. Günümüzde Mezunlar Derneğine eşit bir yapılanma olan Cemiyetin amacı, Mekteb-i Mülkiye mezunları arasında birliktelik kurmak, dergi çıkarmak, yardıma ihtiyacı olan mezunlarına maddi ve manevi destekte bulunmaktır. Çankaya'nın tabiri ile "mezun ağabeylerinin kurduğu cemiyetten ilham alan öğrenciler", Türkiye'de kurulan ilk öğrenci cemiyeti olduğu ileri sürülen Müdavimin-i Mülkiye Cemiyeti'ni kurmuşlardır. Cemiyetin amaçları şunlardır: "Mekteb-i Mülkiye öğrencilerine cemiyeti tanıtarak öğrenciler arasında birliktelik kurmak, üyelerinin haklarını gözetmek ve gerektiğinde okul nezdinde girişimlerde bulunmak şeklindedir" (Mücellitoğlu, 1949: 89-90).

II. Meşrutiyet dönemi eğitim ve öğrenci derneklerinden Osmanlı Fakir Çocuklarına Yardım Cemiyeti 1 Mart 1326 (14 Mart 1910) tarihinde Edirne'de, Terakki ve Maarif Cemiyeti ise, 1328 (1912), de Kayseri'de kurulmuştur.

Dönemin eğitim ve öğrenci derneklerinin teşkilat yapıları birbirine benzer niteliktedir. Bu benzerlik biraz da 1913'te çıkarılan dernekler kanununa uyma zorunluluğundan kaynaklanmaktadır. Dernek

nizamnamelerine bakıldığında derneğin gelirleri başlığı altında da birkaç madde sıralanmıştır. Bu cemiyetlere uyarlandığında;

a. **Mekteb-i Hukuk Mezunları Cemiyeti 1326/(1910)**: Dernek bir başkan, başkan yardımcısı ve idare heyetinden oluşmaktadır. Ayrıca şube başkanları da olabilecektir. Ayrıca mali anlamda derneğin gelirleri ile ilgili değerlendirme yapıldığında şu sonuca ulaşılmaktadır. Üye aidatları ve yayımlanacak dergiden elde edilecek gelirler (Mekteb-i Hukuk Mezunları Nizamnamesi, 1910: 3-5).

b. **Osmanlı Fakir Çocuklarına Yardım Cemiyeti 1327/(1910)**: Derneğin bir başkanı vardır. Ayrıca umumî üyeler ve idari üyeler olarak da iki sınıf üye oluşturulmuştur. Mali anlamda derneğin gelirleri ile ilgili değerlendirme yapıldığında üye aidatları ve İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin yardımlarından medet umulduğu görülmektedir (Osmanlı Fakir Çocuklarına Yardım Cemiyeti Hayriyesi, 1911: 1-2).

c. **Terakki ve Maarif Cemiyeti 1228/(1912)**: Dernek başkanı ve yardımcısının yanında idari heyet, ayrıca dahili ve harici üyeleri olarak teşkilatlanmıştır. Bunun dışında mali anlamda derneğin gelirleri ile ilgili değerlendirme yapıldığında derneğin gelirleri üyelere toplanacak aidat ve hayırseverlerden toplanacak bağışlar olarak belirtilmiştir (Terakki-i Maarif Cemiyeti Nizamnamesi, 1912-13: 1-2).

d. **Osmanlı Maarif Cemiyeti 1329/(1913)**: Cemiyet üyelerini dört sınıfa ayırmıştır. Bu dört sınıf üye şunlardır: Aza-yı Fahriye, Aza-yı Daimi, Aza-yı Muavene, Aza-yı Müessesedir. Ayrıca mali anlamda derneğin gelirleri ile ilgili değerlendirme yapıldığında azalardan alınacak üyelik aidatı, her nevi yardım ve bağış, resmi ve gayr-i resmi kurumlardan alınacak tahsisat, derneğin düzenleyeceği sergi, müsamere, konferanslardan elde edilecek gelirler (Osmanlı Maarif Cemiyeti Nizamnamesi, 1913-1915: 2).

e. **Köylü Bilgi Cemiyeti 1330/(1914)**: Merkez teşkilatının başkan, yardımcı ve üyeleri vardır. Burada kuruculardan oluşan bir idari heyet

bulunmaktadır. Ayrıca kurulması halinde taşra şube başkanları ve idare heyetleri oluşturulacaktır. Bunun dışında mali anlamda derneğin gelirleri ile ilgili değerlendirme yapıldığında, derneğin başlıca geliri, üyelerden toplanan aidatlar ve resmî kurumlardan gelmesi beklenen yardımlardan oluşmaktadır (Köylü Bilgi Hareketi Nizamnamesi, 1914: 1).

f. Milli Talim ve Terbiye Cemiyeti 1331/(1915): Dernek dört ayrı üye sınıfından oluşmuştur: 1. Hayatta iken ya da öldükten sonra derneğe büyük yardımlar etmiş olan Mümtaz (seçilmiş) üyeler. 2. Bir seneden fazladır derneğin genel amaçları için çalışan, gayret eden kurucu üyeler. 3. Derneğe senelik belli bir miktar yardım eden “amele üyeler” ve 4. Derneğin amaçlarına hizmet için çok az da olsa senede bir miktar yardım eden yardımcı üyeler. Mali anlamda derneğin gelirleri ile ilgili değerlendirme yapıldığında, üyelerin aylık ya da senelik taahhütleri, hayır ve eğitim gönüllüleri tarafından yapılacak yardım ve bağış, resmî veya millî müesseselerden verilecek tahsisât, dernek yararına düzenlenecek sergi, gösteri, tartışma ve eğlence programı ve piyango hâsılatıyla yayımlanacak olan dergi ve kitaplardan elde edilecek gelirler (Milli Talim ve Terbiye Cemiyeti Nizamnamesi, 1916: 1-2).

g. Dar’ül-Muallimin Mezunları Cemiyeti 1334/(1918): Cemiyet Aza-yı Asliye, Aza-yı İlmiye, Aza-yı Fahriye ve Aza-yı Mümtaze olmak üzere dört farklı gruptan oluşmaktadır. Her grubun farklı görev ve imtiyazları vardır. Bunlar nizamnamede uzunca belirtilmiştir. Dernek üyelerinin aylık ve senelik aidatları ve bağışları, hayırseverlerden gelmesi beklenen yardımlar, dernek adına çıkarılacak kitap ve dergilerin satışından elde edilecek gelirler, dernek yararına düzenlenecek olan ve eğlencelerden elde edilecek gelirler (Darülmüallimin Mezunları Cemiyeti Nizamnamesi, 1922: 1).

h. Meslek-i İctimai Müessese-i İlmiyesi 1335/(1919): Merkez teşkilatın yanında daha sonra taşrada da şubelerin açılacağı haber veriliyor. Sekiz kişiden okula bir idare heyeti ve azalar heyeti var. Derneğin gelirleri ile ilgili bilgiler derneğin teşkilat yapısını düzenleyen maddeler içerisinde geçmektedir. Buna göre üyelerden alınacak aidat sayılmakta,

başka gelir kalemine değinilmemektedir (Meslek-i İçtima-i İlmiyesi Nizamnamesi, 1919: 1).

1. Talebe-i Ulûm Cemiyeti, 1335/(1919): Asli aza üç sınıftır: Müesses, Tali ve Tabii. Asli üye behemehâl talebe olmalıdır. Mali anlamda bir bilgi verilmemiştir (Talebe-i Ulum Cemiyeti Nizamnamesi, 1919: 1).

j. Ulûm ve Umrân-ı Sanayi Cemiyeti 1335/(1919): Cemiyet reisinin yanında yardımcıları vardır. Umur-ı dâhiliye ve Umur-ı Hariciye Heyeti olmak üzere iki yapı oluşturulmuştur. Mali anlamda derneğin gelirleri ile ilgili değerlendirme yapıldığında, üyelere toplanacak aidatlar, bağışlar ve dernek tarafından düzenlenecek gösteri ve programlardan elde edilecek gelirler olarak belirlenmiştir (Ulum ve Umran-ı Sanayi Cemiyeti Nizamnamesi, 1919: 2).

Bu derneklerin kuruluş amaçları ve faaliyetlerinin içerikleri ise nizamnamelerinde ifade edilmiştir.

a. Mekteb-i Hukuk Mezunları Cemiyeti 1326/(1910): ilk aşamada, Mekteb-i Hukuk mezunlarını birbirlerine tanıtmak, aralarında bir birlik ruhu, dostluk ve sevgi oluşturmak. İkinci aşamada,, adı geçen okuldan mezun olanlara daha mutena bir surette bilgiler vermenin çarelerini düşünmek. Üçüncü aşamada, mali imkânlar dâhilinde bu mektepten her sene birinci çıkan talebeyi ödüllendirmek, içlerinden kabiliyetli olanları Avrupa'ya göndermek. Dördüncü aşamada, Avrupa kanunlarını da dikkate alarak ülkemizdeki kanunların ıslahı çarelerini aramak. Beşinci aşamada, Hukuk mezunlarından muhtaç olanlara yardımda bulunmak. Altıncı olarak, hukukî konularda genel ve özel konferanslar vermek. Yedinci olarak, önemli hukukî konulardan bahseden bir dergi çıkarmak (Mekteb-i Hukuk Mezunları Nizamnamesi, 1910: 1-2; Gedikli, 2011: 91-96).

b. Osmanlı Fakir Çocuklarına Yardım Cemiyeti 1327/(1910): Fakir ve muhtaç bütün Osmanlı çocuklarının korunmasını taahhüt eder. Dernek, fakirlik sebebiyle okutulamayan çocukları bir okula vermek ve onların kitaplarını almak gibi amaçları kapsar. Dernek, imkânlar nispetinde insaniyetin şu derin sorununu (cehalet) elinden geldiği kadar kapatmak

maksadıyla kurulmuş bir teşkilattır. İnsaniyet nazarında cins ve mezhep farkı aranmayacağından, dernek hangi mezhep ve unsurdan olursa olsun yardıma muhtaç olan fakir çocukları nizamname dairesinde koruyacaktır. Eğitimin beşikte ve ana kucağında başlaması lazımdır. Sağlıklı ve şuurlu annelerin yetişebilmesi için, kızların tahsil ve terbiyesi önemlidir. Bu sebeple dernek imkânlar dâhilinde kız çocuklarını da koruyacaktır (Osmanlı Fakir Çocuklarına Yardım Cemiyeti Hayriyesi, 1911: 4).

c. **Terakki ve Maarif Cemiyeti 1228/(1912):** Derneğin amacı Osmanlılar arasında eğitimin yayılmasını ve genişlemesini temin etmektir. Dernek, öncelikle fakirlik sebebiyle eğitimden mahrum olan Osmanlı çocuklarına eğitim imkânı sağlamaya çalışmakla mükelleftir (Terakki-i Maarif Cemiyeti Nizamnamesi, 1912-13: 2; Kapıcı, 2010: 266-267).

d. **Osmanlı Maarif Cemiyeti 1329/(1913):** Derneğin amacı, memleketimizde eğitimin tamimiyle gençlere iyi bir terbiye vermesine çalışmak ve yetiştireceği gençlerin hayatta başarılı olmalarına imkân tanımak için çeşitli yollar bulmalarına yardımcı olmaktır (Osmanlı Maarif Cemiyeti Nizamnamesi, 1913-1915: 3).

e. **Köylü Bilgi Cemiyeti 1330/(1914):** Köylüler için, onların anlayacağı bir dil ile hayatta bilinmesi mutlaka lazım olan bilgileri öğreten, küçük ve ucuz kitapçıklar yazmak ve bunları köylülerin elde etmelerine ve yararlanmalarına yardımcı olmak. Bu manada Köylü Nizamnamesinin⁵. Maddesi esas alınmıştır. İdare heyetinin vazifesi, ziraat, iktisat, amelî baytarlığa, hayvan yetiştiriciliğine, bahçeciliğe, askerliğe, demirciliğe, köy mimarlığına, sütçülüğe ve peynirciliğe, coğrafyaya, tarih ve İslâmlığa, millî edebiyat vesaireye dair kitapçıklar yazmak, yazdırmak, yazılanları tetkik ve intihap etmek, bastırmak ve dağıtmak (Köylü Bilgi Hareketi Nizamnamesi, 1914: 2-3).

f. **Millî Talim ve Terbiye Cemiyeti 1331/(1915):** Derneğin amacı, millî talim ve terbiye hakkında teorik ve uygulamalı teşebbüslerde bulunmaktır. Dernek millî talim ve terbiyenin teorik ve uygulamalı

yönleri ile meşgul olacağı gibi, meselenin gerçek hayatta uygulanmasına da çalışacaktır. Bu sebeple dernek, ahlâkı sağlam, dindar, milliyetperver, millî varlık sebebinin gerek kendi çevresinde ve gerek diğer çevrelerde yaşatabilecek, faal, hareketli, müteşebbis bireyler yetiştirmek için her türlü yola başvuracaktır (Millî Talim ve Terbiye Cemiyeti Nizamnamesi, 1916: 3; Millî Talim ve Terbiye Mecmuası, 1915: 16-20).

g. Dar'ül-Muallimin Mezunları Cemiyeti 1334/(1918): Madde 2: Derneğin amacı şunlardır:

1. Eğitim ve öğretimde gelecek nesillerin çağdaş millî irfan ve düşünce ile donanmış dindar, millî gelenek ve göreneklerine saygılı, vatanperver bir vatandaş olarak yetişmelerini temine çalışmaktır.
2. Millî kültürün gelişmesini temin etmek.
3. Eğitim hizmetinde bulunanlar arasında yardımlaşmayı ve samimiyeti sağlamak.
4. Derneğe üye öğretmenler arasından vefat edenlerin yardıma muhtaç olan aile ve çocuklarına her surette mümkün olduğu kadar yardımcı olmak.
5. Dernek üyelerinden hasta ve başka şekillerde yardıma muhtaç olan öğretmenlere yardımda bulunmak (Darülmualimin Mezunları Cemiyeti Nizamnamesi, 1922: 2; Akyüz, 2006: 26-27).

h. Meslek-i İctimai Müessesesi-i İlmiyesi 1335/(1919): Derneğin amacı: 1) İlim talebeleri (medrese talebeleri) arasında yakınlık ve dostluk temin etmek. 2) Bu mesleğin yücelmesi ve yükselmesi için hizmetlerde bulunmak. 3) Tatil günlerini değerlendirmek için bütün talebeyi davet ederek, mesleğe ilişkin dinî, ahlâki, toplumsal, hutbeler vermek. 4) Talebenin yeme-içme, barınma ve özellikle eğitim ve öğretiminde görülen eksiklikleri gidermek. 5) Talebenin ilmen, fikren yükselmesi, bazı yanlışları görüp düzeltebilmesi amacıyla, ilmî, edebî, dinî ve ahlâkî bir dergi çıkarmak. 6) Yazılı veya sözlü dinî konuları tartışmak, edebî ve fikrî tartışmalar yapabilmek için bir ortam oluşturmak. 7) Başarılı olan talebelere ödül vermek. 8) Bu sayede talebeler arasında yetkin hatipler, muktedir yazarlar ve hakikatleri bilen vaizler yetiştirmektir (Meslek-i İctima-i İlmiyesi Nizamnamesi, 1919: 2).

j. **Ulüm ve Umran-ı Sanayi Cemiyeti 1335/(1919):** Derneğin amacı, bir taraftan memleketin muhtaç olduğu sanayiye tesis için teşviklerde bulunmak, onların ilerlemelerine yardım etmek ve bunları himaye eylemek. Bir taraftan da bu vatanın evlatlarına ilmin ve fennin sanayide nasıl kullanılacağını ve ürüne dönüştürüleceğini göstermeye çalışmak (Talebe-i Ulum Cemiyeti Nizamnamesi, 1919: 2-3).

k. **Macaristan Türk Mezunîn Cemiyeti 1330/(1922):** Derneğin amacı, Macaristan'da tahsil edip hali hazırda Türkiye'de bulunan mezunlar ve talebeler arasında yardımlaşmayı temin ve herkesin kendi meslek ve uzmanlığı dâhilinde araştırma ve incelemelerini ilerletmek ve bundan sonra tahsile gideceklere yardımcı olmak ve Türkiye'nin bilim, teknoloji, ve ekonomik olarak ilerlemesine yardımcı olacak, zirai kurumların ve sanayinin düzeltilmesine gayret etmek (Ulum ve Umran-ı Sanayi Cemiyeti Nizamnamesi, 1919: 1; Bien, 2011: 60-64).

II. Meşrutiyet'te kurulan eğitim dernekleri temel amaçları doğrultusunda yaptıkları faaliyetler değerlendirildiğinde, dönemin eğitim ve öğrenci dernekleri nizamnamelerinde ilk birkaç maddede amaçlarını belirledikten sonra bu amaçlara nasıl ulaşacaklarına yönelik bir yol haritası, bir eylem planı sunmuşlardır.

a. **Mekteb-i Hukuk Mezunları Cemiyeti 1326/(1910):** Dernek amaçlarda belirtilen hususlar doğrultusunda faaliyetler yapmayı taahhüt etmiştir. Ayrıca bir kütüphane yapacağını ve önemli hukukî konularda halkı aydınlatmak için bir dergi çıkaracağını duyurmuştur (Mekteb-i Hukuk Mezunları Cemiyeti Nizamnamesi, 1910: 12; Gedikli, 2011: 97-104).

b. **Osmanlı Fakir Çocuklarına Yardım Cemiyeti 1327/(1910):** Cemiyetin temel faaliyeti amaçlarda belirtilen eylemlere yönelik işler yapmak olarak belirtilmiştir. Bunun yanında, nizamname de "umur-u siyasiye ile iştigal etmez" denilerek derneğin siyasetle uğraşmadığı bildirilmiştir (Osmanlı Fakir Çocuklarına Yardım Cemiyeti Nizamnamesi, 1911: 11).

c. **Terakki ve Maarif Cemiyeti 1228/(1912):** “Cemiyet maksadını kendi namına mektepler küşat etmek sureti ile temin eder.” denilerek amaçların gerçekleştirilebilmesi için yeni okulların açılacağı haber verilmiştir (Terakki-i Maarif Cemiyeti Nizamnamesi, 1912-1913: 1; Kapıcı, 2010: 267-269).

d. **Osmanlı Maarif Cemiyeti 1329/(1913):** Cemiyetin amaçları doğrultusunda yapacağı işler nizamnamesinin 3. maddesinde şöyle sıralanmıştır:

1. İlmî, uygulamalı, serbest dersler vermek.
2. Bir sene zarfında yayımlanan bütün kitap ve faydalı yayınlar arasında en dikkat çekenleri ilanlarla topluma tavsiye etmek ve yazarları farklı şekillerde ödüllendirmek.
3. Memleketimizin en çok muhtaç olduğu ilmî ve fennî eserlerin meydana getirilebilmesi için yarışmalar yapmak.
4. Derneğin maddî imkânları müsait olduğu taktir de uygun görülecek tarzda bir dergi yayımlamak.
5. Farklı derecelerde ve amaçlarda okullar açmak (Osmanlı Maarif Cemiyeti Nizamnamesi, 1913-1915: 3-4).

e. **Köylü Bilgi Cemiyeti 1330/(1914):** Nizamnamede ortaya konulara göre derneğin amaçları doğrultusunda yapacağı faaliyetler: Köylü bilgi kütüphanesi oluşturmak, köylülere yönelik kitaplar yayımlamam, ayda bir dergi çıkarmaktır (Köylü Bilge Cemiyeti Nizamnamesi, 1914: 2-3).

f. **Milli Talim ve Terbiye Cemiyeti 1331/(1915):** Eğitim dernekleri arasında amaçlarına ulaşmak için yapılacak eylemler bakımından en fazla sayı ve çeşide bu dernek sahiptir (Milli Talim ve Terbiye Cemiyeti Nizamnamesi, 1916: 3-5; Özkaya, 1987: 10).

1. Kitaplar ve kitapçıklar yoluyla millî talim ve terbiyeye dair yayınlar yapmak.
2. Sabit veya seyyar her an hazır heyetleri vasıtasıyla İstanbul’da ve taşrada millî talim ve terbiye hakkında uyarılarda bulunmak, halkı bu konularda bilinçlendirmek.

3. Uzman gruplar oluşturarak, millî talim ve terbiyeye dair araştırmalar yaptırmak, tartışmalar düzenlemek.
4. Genel merkez dâhilinde bir şube açarak, taşrada eğitim işlerine her türlü çabayı sarf etmek.
5. Millî okullar ve müesseseler açmak.
6. Kurumlar ve özel okullara yardımda bulunmak.
7. Okullarda eğitim yapmakta olan anasız, babasız çocuklardan muhtaç olanlara kitap, defter, elbise, ayakkabı tedarik etmek.
8. ilköğrenimini tamamlayamadan okuldan ayrılmaya mecbur olmuş, okula devam edememiş olan gençlerin ilköğrenimlerini tamamlamak için dersler açmak veya dershanelerin devam ve bekası şartlarını temin etmek.
9. Fukara çocuklarına, kız ve kadınlara mahsus iş odaları açmak ve burada öğleye kadar beden eğitimi, kitap okuma ve dinî konularda öğrenecekleri işlere dair ders vermek, öğleden sonra marangozluk, ip örgücülüğü, sepetçilik gibi hayatlarını kazandıracak bir sanat öğretmek.
10. Yabancı memleketlerden ve vilayetlerden İstanbul halkına gelen Müslüman öğrencileri korumak ve kollamak, cemiyetin derneğin bilgisi dâhilinde olmak üzere, Avrupa ve Amerika gibi medeniyet merkezlerine gidecek talebeye rehberlik etmek.
11. Memleket içerisinde genellikle, sağlık, birikimli olma, güzellik gibi fikirleri yaymak ve herkeste bunları oluşturmak. Rağbetten düşen veyahut düşmeye yüz tutan millî sanatları canlandırmak için yayınlar yapmak ve gerekli teşebbüslerde bulunmak.

g. **Dar'ül-Muallimin Mezunları Cemiyeti 1334/(1918):** Dernek nizamnamesinin 3. maddesinde amaçları gerçekleştirmek için yapılacak işler şöyle sıralanmıştır:

1. Medeniyetçe gelişmiş ülkelerde de kabul ve tatbik edilen eğitim öğretim yöntemlerine dair eserler yayımlamak, gece dersleri, konferanslar vermek.
2. Orta ve yüksek eğitim kurumlarına girmek isteyenlere tatil esnasında ücretsiz özel dersler vermek.
3. Eğitim-öğretim çağı geçmiş kadınlara ücretsiz dershaneler açmak.
4. Çocuk edebiyatının oluşturulmasına çalışmak, bu konuda birikim sağlamak.
5. Talebeler için eğitici sinema filmlerinin yapılmasına teşebbüs etmek.

6. Müzik yarışmaları yapmak, resim ve el işi sergileri açmak.
7. Kitaplar ve mecmualar yayımlamak.
8. Merkezde bir kütüphane ve bir mektep müzesi tesisine çalışmak.
9. Taşra okullarının öğretmenleri tarafından istenen kitap ve eğitim öğretim araçlarını temin etmek (Millî Talim ve Terbiye Cemiyeti Mecmuası, S. 2, 1917: 91).

Millî Talim ve Terbiye Cemiyeti'nden sonra en kapsamlı eylem planı İstanbul Öğretmen Okulu mezunlarının kurduğu dernek tarafından hazırlanmıştır.

h. Meslek-i İctimai Müessese-i İlmiyesi 1335/(1919): Dernek amaçlarına ulaşmak için, toplum ve toplumsal meslekler hakkında yayımlanmış eserlere yerli katkılar sunacaktır. Bu konularda eserler tercüme edilecektir. Benzer hususta insanların aydınlatılabilmesi için konferanslar düzenlenecek ve dernekte dersler yapılacaktır. Bu konferanslar ve dersler özellikle iş sahiplerinin ve aile reislerinin dikkatini çekecek tarzda olacaktır. Aynı zamanda gençler, iş hayatında ve bilhassa ziraatla, toprağa yerleşerek bireysel özgürlüklerini kazanmaya teşvik edilecektir. Meslek-i İctimai Mecmuası adında bir dergi basılacağı ifade edilmiştir (Dar'ul-Muallimin Mezunları Cemiyeti Nizamnamesi, 1922: 2-3; Akyüz, 2006: 26-28).

1. Talebe-i Ulûm Cemiyeti, 1335/(1919): Derneğin amaçları konusunda bilgiye ulaşılammıştır.

j. Ulûm ve Umran-ı Sanayi Cemiyeti 1335/(1919): Dernek nizamnamesinde amaçları ile ilgili olarak yapacağı işler şöyle sıralamıştır:

1. İlmî konferanslar hazırlamak.
2. Makaleler ve risaleler yayımlamak.
3. Meslekler ve sanayi arasındaki irtibatı sağlamak ve böylece bütün sanayi kurumları ve toplum arasında bir yardımlaşma ve dayanışma oluşturmaya çalışmak.
4. Yabancı ülkelere seyahatler düzenlemek ve oralara öğrenci göndermek.
5. Mektepler açmak (Ulûm ve Umran-ı Sanayi Cemiyeti Nizamnamesi, 1919: 1-2; Bien, 2011: 65-68).

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Osmanlı modernleşme sürecinde devletin yapısal özelliklerinde ve uygulamalarında yapmış olduğu yenilikler ve halka verdiği bazı haklar sivil toplumun görece olarak etkisini artırmasına neden olmuştur. Sivil toplum hareketleri anlamında en renkli dönem olan II. Meşrutiyet Dönemi'nde toplumsal yaşamın bazı kesimlerinin örgütlenmeye gittikleri ve çeşitli yapılanmalar oluşturdukları görülmektedir. Öyle ki bu coğrafyada daha önce bir araya gelmeleri yasak olan kişiler bir cemiyet adı altında örgütlü olarak faaliyet göstermeye başlamışlardır. "Cemiyetler Dönemi" olarak da betimlenen bu süreçte kadın dernekleri, işçi örgütlenmeleri, esnaf, memur, gençlik ve öğrenci örgütlenmeleri bu dönemin özgürlükçü atmosferinin karakteristik örnekleridir. Çeşitli siyasal akımların da doğduğu bu dönemde dernek yaşamında da siyasal yapılanmaların olduğu ve bu yapılanmaların gelecek dönemde de farklı örgütler olarak Türk siyasi yaşamına yön verdiği görülmektedir.

Eğitim alanındaki gençlik örgütlenmeleri analiz edildiğinde, genel olarak didaktik bir amaç ile kuruldukları görülmüştür. Bilinçli ve eğitilmiş bir nesil ve bu nesillerin kurduğu irfanlı bir toplum oluşturma ülküsü ile bu dernekler çalışmalarını yürütmüşlerdir. Eğitimin toplumun iyileştirilmesinde önemli bir araç olarak görüldüğü bu dönemde kurulan derneklerin bu amaçla hareket etmeleri doğaldır. Ayrıca eğitimin ülkenin kurtuluşunda önemli bir etken olması da bu yönelimi etkilemiş olabilir. Bu genel amaç doğrultusunda konferanslar vermek, kitap, kitapçık ve dergiler çıkartmak, kütüphaneler kurmak, eğitici toplantılar düzenlemek, dersler vermek gibi etkinlikler derneklerin didaktik çalışmalarına örnektir.

Bu dernekler aynı zamanda öğrencilere aynı ve nakdi yardım amaçlı çalışmalarını da kuruluş tüzüklerine koymuşlardır. Bu amaçla, öğrencilere burs vermek, eğitim araç ve gereçleri temin etmek (kitap, defter, kalem, vb.), yeme, içme yardımında bulunmak, kılık ve kıyafet yardımı gibi etkinlikler bu dernekler tarafından yapılmıştır. Günümüz eğitim derneklerinde de aynı özellik bulunmaktadır. Eğitim amaçlı gençlik örgütlenmeleri mali kaynakları genel olarak üye aidatları üzerine kurulmuştur. Dergi, gazete satışları, bağışlar ve devlet yardımı gibi destek kalemleri dernek tüzüklerinde belirtilmiştir.

Sonuç olarak Tanzimat Dönemi ile başlayan ve özellikle II. Meşrutiyet Dönemi ile yükselişe geçen eğitim amaçlı gençlik örgütlenmeleri süreci yeni kurulacak olan Cumhuriyete kuvvetli olmasa da bir sivil toplum mirası bırakmıştır. Bu miras üzerinde olumlu birçok çalışma yapılmış, özellikle yeni ülkenin değer ve öğretileri geniş bir kitleye bu dernekler ile aktarılmıştır. Gençlerin örgütlenmeye dönük motivasyonel duruşları örgütlenme pratiklerini artırmış ve oluşan canlı bir yapı geçmişten günümüze önemli bir zemin oluşturmuştur.

KAYNAKÇA

- Akçura Yusuf, (1928). Türk Yılı, İstanbul
- Akyüz Yahya, (1970) "İlk Öğretmen Kuruluşları Hakkında Orijinal Bir Belge İle Unutulmuş Bir Kaynak" A.Ü. Eğitim Fakültesi, C.3, No:1-4, Ankara
- Akyüz Yahya, (2006) "Türkiye'de Öğretmen Yetiştirmenin 160. Yılında Dar'ül-Muallimin'in İlk Yıllarına Toplu ve Yeni Bir Bakış", Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, Ankara
- Alkan Ö. Mehmet, (1998). "İstanbul' da Sivil Toplum Kurumları" Tanzimat'tan Günümüze İstanbul'da STK'lar, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul
- Anameriç Hakan, (21-26 Kasım 2005) "Osmanlılarda Kütüphane Kültürü ve Bilimsel Yaşama Etkisi", Uluslararası 6. Türk Kültürü Kongresi, İstanbul
- Bien Amit, (2011). Ottoman Ulema-Turkish Republic, Agents of Change And Guardians Of Tradition, California.
- Budak Ali, (2004) "Osmanlı Modernleşmesi ve Kadın", Sivil Toplum, S. 8, İstanbul
- Budak Ali, (2004) "Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye; Bir Sivil Eğitim Kurumu", Sivil Toplum, S. 6-7, İstanbul
- Çaha Ömer, (1996). Sivil Kadın, Giriş Bölümü, Vadi Yayınları, Ankara,
- Çaha Ömer, (2000). Aşkın Devletten Sivil Topluma, Gendaş Yayıncılık, İstanbul,
- Çeçen Anıl, (1973). Türkiye'de Sendikacılık, Özgür İnsan Yayınları, Ankara
- Doğan İsmail, (1991). Tanzimat'ın İki Ucu: Münif Paşa ve Ali Suavi Üzerinde Sosyolojik Bir Değerlendirme, İz Yayıncılık, İstanbul
- Doğan İsmail, (1993) "Osmanlı Bilimsel Topluluklarının Türkiye'deki Bilim Eğitimine Etkileri". Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, İstanbul

- Doğan İsmail, (2000) Sivil Toplum, Ondan Bizde de Var, Sistem Yayıncılık, İstanbul
- Eraslan, Levent (2000). Sivil Toplum ve Eğitim (ESTK) Maya Yayınları, Ankara,
- Ergün Mustafa, (1996). II. Meşrutiyet Devri Eğitim Hareketleri (1908-1914), Ankara
- Kutal, Gülten (1977). Türkiye’de İşçi Sendikacılığı, İstanbul Üniversitesi Yayınları,
- Kapıcı Hikmet Zeki, (2010) “Terakki-i Maarif Cemiyeti Nizamnamesi”, History Studies Volume 2/1, İstanbul
- Gedikli Fethi, (2011). “İstanbul Hukuk Fakültesi Ne Zaman Kuruldu?”, İstanbul üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, C. LXIX, S.1-2, İstanbul
- Güngör Süleyman, (2008) “1908 Devrimi ve Mekteb-i Mülkiye”, Doğu-Batı Dergisi, Felsefe, Sanat ve Kültür Derneği, Ankara, s.5-7
- Mücellitoğlu Ali Çankaya, (1949). Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler, I.Cilt, Ankara
- Özkaya Yücel, (1987) “Ulusal Bağımsızlık Savaşı Boyunca Yararlı ve Zararlı Dernekler” ATAM Dergisi, C.IV, S:10, Ankara,
- Tunaya Tarık Zafer, (1984).Türkiye’de Siyasal Partiler (İkinci Meşrutiyet Dönemi 1908-1918), C.I, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul
- www.bilim tarihi.org.
- Çocuklarına Yardım Cemiyeti Hayriyesi, Edirne, 1327 (1911)
- Darülmuaallimin Mezunları Cemiyeti Nizamnamesi, İstanbul, 1338 (1922)
- Köylü Bilge Cemiyeti Nizamnamesi, İstanbul, 1330, (1914)
- Mekteb-i Hukuk Mezunları Nizamnamesi, İstanbul, 1326 (1910)
- Mekteb-i Hukuk Mezunları Cemiyeti Nizamnamesi, İstanbul, 1326 (1910)
- Meslek-i İçtima-i İlmiyesi Nizamnamesi, İstanbul, 1335 (1919)
- Milli Talim Terbiye Cemiyeti Nizamnamesi, İstanbul, Matbaa-i Amire, 1333
- Milli Talim ve Terbiye Cemiyeti Mecmuası, S. 1, Eylül 1333, (1917)
- Milli Talim ve Terbiye Cemiyeti Mecmuası, S. 2, Nisan 1333, (1917)
- Osmanlı Fakir Çocuklarına Yardım Cemiyeti Nizamnamesi, Edirne, 1327 (1911)
- Osmanlı Maarif Cemiyeti Nizamnamesi, İstanbul, 1329-1331 (1913-1915)
- Talebe-i Ulum Cemiyeti Nizamnamesi, İstanbul, 1335 (1919)
- Terakki ve Maarif Cemiyeti Nizamnamesi, Kayseri, 1328-1329, (1912-1913)
- Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi T-7-8-9 Katalogları
- Ulum ve Umran-ı Sanayi Cemiyeti Nizamnamesi, İstanbul,13